

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание степени доктора философии (PhD) по специальности 6D050600 – Экономика

ОСПАНОВ МУРАТ МАГАВЬЯНОВИЧ

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ЕАЭС

Тема диссертационной работы. В докторской диссертации исследуются проблемы диверсификации предприятий машиностроительной отрасли Казахстана в условиях ЕАЭС, обеспечивающий отход экономики Казахстана от сырьевой направленности и способствующей росту конкурентоспособности страны за счет увеличения доли наукоемкой продукции и продукции с высокой добавленной стоимостью в ВВП.

В Республике Казахстан (РК) запущены процессы Третьей модернизации страны и стоит задача по форсированному качественному росту экономики и уровню жизни в стране.

Существенным направлением модернизации отечественной экономики является диверсификация предприятий – противоречивый процесс развития национальной экономики, в которой преобладает добыча и экспорт сырья.

Стержнем, которого являлось не потерять наработанные мощности, а организация единой сети промышленности страны и создание необходимой транспортной, энергетической и промышленной инфраструктуры для развития предприятий и бизнеса. Актуальность темы диссертационного исследования обусловлена тем, что эффективное функционирование национальной экономики и обеспечение ее долговременного устойчивого роста неразрывно связано с развитием и совершенствованием процесса диверсификации предприятий, что отражено в следующих национальных проектах:

- Национальный проект «Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев», 15 Октябрь 2021;
- Национальный проект «Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций», 15 Октябрь 2021;
- Национальный проект по развитию предпринимательства на 2021-2025 годы, 15 Октябрь 2021.

Машиностроительная отрасль обеспечивает устойчивое развитие как для секторов агропромышленного комплекса, так и для энергетического, металлургического секторов, транспорта и других стержневых отраслей экономики. В работе проанализировано состояние машиностроительного комплекса РК, выявлены проблемы и предлагаются системные и комплексные меры по развитию отрасли.

Цель исследования состоит в разработке теоретико-методологических и научно-практических рекомендаций по улучшению процесса диверсификации и

обеспечению устойчивого роста машиностроительной отрасли Казахстана в условиях ЕАЭС.

Задачи исследования:

- изучить теоретические и методологические подходы формирования диверсификации предприятий с определением его основных составляющих;
- исследовать своеобразие диверсификации предприятий в условиях интеграции стран ЕАЭС с определением основных составляющих и структурных изменений;
- проанализировать параметры развития диверсификации предприятий и оценить степень его влияния на результаты преобразований и повышению конкурентоспособности машиностроительной отрасли Казахстана;
- обосновать организационные основы и подходы рационализации производственных процессов машиностроительной отрасли и дать методологическую оценку взаимосвязи факторов развития в условиях интеграции;
- дать оценку системно-структурным преобразованиям в развитии модели энергоэффективных предприятий с учетом их вклада в процессы её модернизации;
- разработать прогнозные сценарии роста машиностроения в условиях интеграции и сбалансированного развития экономики страны.

Объектом исследования являются предприятия машиностроительного сектора Казахстана.

Предметом исследования являются закономерности и тенденции развития процесса диверсификации предприятий машиностроительной отрасли Казахстана в условиях ЕАЭС.

Теоретико-методологическая базой исследования явились труды отечественных и зарубежных ученых в вопросах теории управления, диверсификации предприятий, а также совокупность общенаучных принципов и частных методов экономических исследований по изучаемым вопросам. В диссертации использованы труды, установленные на решении общетеоретических вопросов формирования, функционирования и управления процесса диверсификации предприятий. Правовой и информационной базой послужили законодательные и нормативные документы, статистические и аналитические материалы Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, а также материалы научной и периодической печати.

Методы исследования сформированы на применении комплексного и системного анализа. В ходе работы рассмотрены общенаучные приемы и методы: сравнительный приём, метод анализа и синтеза, экспертные оценки и др., имеющие определенные допущения и абстракции, позволяющие выделить и изучить наиболее существенные факторы и элементы диверсификации предприятий. При разработке концептуальных основ диверсификации предприятий исходили из необходимости изучения и использования достижений мировой научной мысли и зарубежного опыта, который может адаптироваться в отечественной экономике.

Поэтому нами в качестве методологической основы выбран факторно-целевой подход.

Логика научного поиска основана на комплексе теоретических и эмпирических методов: описательный, сравнительно-сопоставительный метод, метод непосредственного наблюдения, а также принцип объективности научного анализа.

Научная новизна исследования:

1. уточнены характерные черты и сформулирована авторская трактовка категории «диверсификация предприятий», учитывающая не только долговременное и стабильное увеличение количественных параметров, но и повышение качества предприятий на основе интенсивного использования новых факторов, таких как: цифровизация, time-management, внедрение «умных систем», эффективность управления ресурсами отрасли, повышение требований экологичности предприятий;

2. обоснованы концептуальные основы и теоретические аспекты процесса диверсификации предприятий в условиях его нового качества, с выделением их целеполагания, и в результате их сопоставления определены критерии привлекательности отрасли – критерии «затрат на вхождение в отрасль», критерии дополнительных выгод, обосновывающие возможные действия компании;

3. выявлены и обобщены особенности развития процесса диверсификации предприятий на примере опыта зарубежных стран, который показал, что в политике государств присутствует много общего, однако имелось решение разных задач, таких как внимание Японии уделено на реставрации промышленности после войны; стимулирование политики индустриализации сельского хозяйства аграрными странами – Китаем, Индией и Южной Кореей. Потому одни страны базировались на государственном секторе, другие опирались на частный сектор;

4. опыт зарубежных стран показал, что – обосновано то, что опыт диверсификации предприятий зарубежных стран не может быть применим в национальной экономике и не дает готовых решений. Необходимо отыскивать совокупный и эффективный сценарий развития процесса диверсификации каждой державе в отдельности. Казахские условия развития отрасли машиностроения существенно отличаются и требуют проведения технологической модернизации;

5. проанализирована машиностроительная отрасль Республики Казахстан, подверженная макроэкономическим воздействиям, следствием чего является низкая конкурентоспособность как внутри страны, так и на внешних рынках и выделены методические рекомендации оценки степени влияния процесса диверсификации на результаты проводимых изменений и обоснована заинтересованность стран ЕАЭС в организации общего рынка электроэнергии с целью получения возможности экспортировать излишки электроэнергии в третьи страны и удовлетворять собственные потребности. Плюс для Казахстана является использование транзитного потенциала расширяя промышленное производство внутри страны;

6. предложены направления роста машиностроения в условиях сбалансированного развития и модернизации национальной экономики, в частности организация мини-литейных заводов и организация центра базовых

производств в нескольких регионах Казахстана с целью ориентации на потребителя, страницы.

Основные положения, выносимые на защиту:

- исследованы научно-теоретические положения, характерные черты диверсификации предприятий и сформулирована авторская трактовка;
- изучены концептуальные основы и теоретические аспекты процесса диверсификации предприятий и обусловлены критерии привлекательности машиностроительной отрасли;
- выявлены особенности развития процесса диверсификации предприятий на примере опыта зарубежных стран;
- обоснована заинтересованность стран ЕАЭС в организации общего рынка электроэнергии;
- разработаны направления роста машиностроения в условиях сбалансированного развития и модернизации национальной экономики

Теоретическая значимость:

Создание Евразийского экономического союза имеет потенциал для развития стран-участниц объединения. Разработанные в исследовании общенаучные представления диверсификации предприятий машиностроительной отрасли Казахстана в условиях ЕАЭС способствует модернизации и росту конкурентоспособности экономик, расширению взаимной торговли и экономического сотрудничества стран-участниц.

Разработанные в диссертационной работе результаты содействуют реализации государственных программ развития, национальных проектов и дорожной карты по развитию машиностроения. Представленные в работе определения и методики по диверсификации предприятий машиностроительной отрасли Казахстана в условиях ЕАЭС развивают и в дальнейшем дополняют информационные базы. Кроме того, теоретико-методические разработки диссертационной работы могут быть использованы при разработке образовательных программ экономических специальностей, подготовке учебно-методических программ дисциплин «Национальная конкурентоспособность», «Конкурентная оценка рынка и управление конкурентоспособностью», «Экономика промышленности» и др. для экономических специальностей, а также отдельные результаты докторского исследования могут быть использованы в конкурсе на грантовое финансирование по научным и (или) научно-техническим проектам.

Практическая значимость. Практическая значимость докторской диссертации заключается в том, что результаты были использованы:

1. в программах трансфера технологий, реализации программ развития отечественного машиностроения и инвестирование проектов в приобретении оборудования и индустриализации машиностроения;
2. в деятельности АО «Подольского машиностроительного завода» (ЗиО) при разработке программ реализации авторских энергетических проектов на период с 2020 в городах Актобе, Рудный, Темиртау и других местах как инжиниринговых центров и производственных площадок;

3. в инновационных разработках, снижающие зависимость отечественной энергетики и нефтегазохимии от зарубежных технологий, расширении номенклатурного ряда оборудования, специализируясь на пяти направлениях изготовления энергетического оборудования:

- тепловая и энергетическая генерация, утилизации газов;
- добыча и переработка нефти;
- мусоросжигание;
- системы охлаждения тепловых электрических станций;
- добыча, хранение, транспортировка и переработка газа.

4. в образовательных программах курсов «Финансы» и «Оценка» для магистрантов факультета «Экономика и Бизнес», а также в учебном процессе в 2019-2020 и 2020-2021 учебные годы;

5. в проекте: «Внедрение «четверной спирали» в Республике Казахстан: ключевые ориентиры, модель и механизм реализации» на грантовое финансирование по научным и (или) научно-техническим проектам на 2021-2023 годы Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Публикации. Апробация результатов диссертации проводилась на всех ее этапах, выводы и результаты докладывались на МНПК, таких как: «Global science and innovations 2019: central Asia» 21.01.2018, «Проблемы становления национальной инновационной системы и развития научного потенциала экономики РК» 21.01.2018, «Глобальная конкурентоспособность Казахстана: стратегия практических ответов на вызовы времени» 05 – 06.03.2019, «Актуальные проблемы права, экономики и образования на современном этапе: теория и практика» 15-16.03.2019, «Государственное управление и цифровой мир: в поисках синергии» 10.04.2020.

Научно обоснованные предложения и рекомендации диссертационного исследования были использованы и внедрены:

– в текущей работе АО «Подольский машиностроительный завод» (ЗиО) в области диверсификации сырьевых производств, формирования и развития финансово-промышленных групп в условиях кризисного хозяйствования;

– в программах «ОЮЛ «Союз машиностроителей Казахстана» по трансферу технологий, реализации программ развития отечественного машиностроения и инвестирование проектов в приобретении оборудования и индустриализации в машиностроении;

– в учебном процессе АО «Алматинский Технологический Университет при обучении студентов по специальностям 6В04106 – Финансы и 6В04107 — Оценка.

По теме диссертации опубликовано 11 статей и тезисов общим объемом 7 п. л., из них работа «Correlation Calculation of Forming the Model Energy-Efficient Production» издана в журнале «Industrial Engineering and Management Systems» базы данных Scopus, процентиль которой в 2018 году по Economics, Econometrics and Finance равен 54, 5 научных работ в изданиях, рекомендованном КОКСОН МОН РК и 5 статей в сборниках МНПК РК.

**6D050600 – Экономика мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алуға арналған диссертацияға
АҢДАТПА**

ОСПАНОВ МУРАТ МАГАВЬЯНОВИЧ

**ЕАЭО ЖАҒДАЙЫНДА
ҚАЗАҚСТАН МАШИНА ЖАСАУ САЛАСЫНЫҢ
КӘСІПОРЫНДАРЫН ӘРТАРАПТАНДЫРУ**

Диссертациялық жұмыстың тақырыбы. Докторлық диссертацияда ЕАЭО жағдайында Қазақстан экономикасының шикізаттық бағыттан кетуін қамтамасыз ететін және ғылымды қажетсінетін өнім мен ЖІӨ-дегі қосылған құны жоғары өнім үлесін ұлғайту есебінен елдің бәсекеге қабілеттілігінің өсуіне ықпал ететін Қазақстанның машина жасау саласы кәсіпорындарын әртараптандыру мәселелері зерттеледі.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында (ҚР) Елді үшінші жаңғырту үрдістері іске қосылды және елдегі экономиканың және өмір сүру деңгейінің үдемелі сапалы өсуі жөніндегі міндет тұр.

Отандық экономиканы жаңғыртудың маңызды бағыты кәсіпорындарды әртараптандыру – шикізатты өндіру мен экспорттау басым болатын ұлттық экономиканы дамытудың даулы үрдісі болып табылады. Атқарып шыққан қуатты жоғалтпау, бірақ ел өнеркәсібінің бірыңғай желісін ұйымдастыру және кәсіпорындар мен бизнесті дамыту үшін қажетті көліктік, энергетикалық және өнеркәсіптік инфрақұрылымды құру болып табылатын дамудың өзегі.

Жұмыста ҚР машина жасау кешенінің жай-күйі зерттеледі, проблемалар анықталады және саланы дамыту бағыттары ұсынылады.

Зерттеу мақсаты Жұмыстың мақсаты Қазақстанның машина жасау саласының кәсіпорындарын әртараптандыру және ЕАЭО жағдайында олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша теориялық-әдіснамалық және тәжірибелік ұсынымдар әзірлеу болып табылады.

Зерттеу міндеттері:

– кәсіпорындарды әртараптандыруды қалыптастырудың алғышарттары мен теориялық негіздерін оның негізгі компоненттерін анықтай отырып зерттеу;

– ЕАЭО елдерінің негізгі құрамдас бөліктері мен құрылымдық өзгерістерін анықтай отырып интеграция жағдайында кәсіпорындарды әртараптандырудың өзіндік ерекшелігін зерттеу;

– кәсіпорындарды әртараптандыруды дамыту параметрлерін талдау және оның түрлендіру нәтижелеріне және Қазақстанның машина жасау саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға әсер ету дәрежесін бағалау;

– машина жасау саласының өндірістік үрдістерін оңтайландырудың ұйымдастырушылық негіздері мен тәсілдерін негіздеу және интеграция жағдайында даму факторларының өзара байланысына әдіснамалық баға беру;

– энергия тиімді кәсіпорындар моделін дамытудағы жүйелік-құрылымдық түрлендірулерге олардың жаңғырту үдерістеріне қосқан үлесін ескере отырып, баға беру;

– ұлттық экономиканың интеграциясы мен теңгерімді дамуы жағдайында машина жасау өсімінің болжамды сценарийлерін әзірлеу.

Зерттеу объектісі Қазақстанның машина жасау секторының кәсіпорындары болып табылады.

Зерттеу пәні ЕАЭО жағдайында Қазақстанның машина жасау саласы кәсіпорындарын әртараптандыру процесінің даму заңдылықтары мен үрдістері болып табылады.

Теориялық-әдіснамалық база ретінде экономикалық теория, экономика және басқару, салық салу, қаржы және кәсіпорындарды әртараптандыру мәселелері бойынша құқық саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері алынды. Зерттеуде ғылыми, әдіснамалық және қолданбалы сипаты бар машина жасау саласындағы кәсіпорындарды әртараптандыру үрдісінің жұмыс істеуі мен басқаруының жалпы теориялық мәселелерін шешуге бағытталған жұмыстар, ғылыми конференциялар мен семинарлардың материалдары пайдаланылды. Ақпараттық базаны заңнамалық актілер, нұсқаулық және басқа да нормативтік құжаттар, ҚР Статистика агенттігінің статистикалық және талдамалық материалдары, ғылыми журналдар, мерзімді және экономикалық баспасөз материалдары құрады.

Зерттеу әдістемесі диалектикалық логиканы, кешенді және жүйелік тәсілдерді қолдануға негізделген. Зерттеу барысында жалпы ғылыми әдістер мен тәсілдер қолданылды: салыстырмалы, талдау және синтез, жүйелік-пәндік, топтастыру, салыстыру әдістері, сараптамалық бағалау және т.б. оларға сәйкес интеграция жағдайында машина жасау саласындағы кәсіпорындарды әртараптандыру үрдісін түсіну себеп-салдарлық байланыстарды қалыптастыруға, экономикалық үрдістердің өзгергіштігін талдауға мүмкіндік береді. Кәсіпорындарды әртараптандырудың тұжырымдамалық негіздерін әзірлеу кезінде автор әлемдік ғылымның жетістіктерін және қазақстандық экономиканың ерекшелігіне бейімделген шетелдік тәжірибені зерделеу және пайдалану қажеттілігін негізге алды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

1. сандық параметрлердің ұзақ мерзімді және тұрақты ұлғаюын ғана емес, сонымен қатар цифрландыру, time-management, «ақылды жүйелерді» енгізу, сала ресурстарын басқарудың тиімділігі, кәсіпорындардың экологиялық талаптарын арттыру сияқты жаңа факторларды қарқынды пайдалану негізінде кәсіпорындардың сапасын арттыруды ескеретін «кәсіпорындарды әртараптандыру» категориясының авторлық түсіндірмесі нақтыланды және тұжырымдалды;

2. кәсіпорындарды жаңа сапа жағдайында әртараптандыру процесінің тұжырымдамалық негіздері мен теориялық аспектілері негізделіп, олардың мақсатын айқындай отырып, және оларды салыстыру нәтижесінде саланың тартымдылық критерийлері – "салаға кіруге арналған шығындар" критерийлері,

компанияның мүмкін болатын іс-әрекеттерін негіздейтін қосымша пайда критерийлері айқындалды;

3. шет елдердің тәжірибесі мысалында кәсіпорындарды әртараптандыру процесінің даму ерекшеліктері анықталды және жалпыланды, бұл мемлекеттердің саясатында көптеген ұқсастықтар бар екенін көрсетті, бірақ Жапонияның соғыстан кейін өнеркәсіпті қалпына келтіруге назар аударуы сияқты әртүрлі міндеттерді шешу болды; аграрлық елдердің – Қытай, Үндістан және Оңтүстік Кореяның ауыл шаруашылығын индустрияландыру саясатын ынталандыру. Сондықтан кейбір елдер мемлекеттік секторға, ал басқалары жеке секторға сүйенді;

4. шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, шет елдердің кәсіпорындарын әртараптандыру тәжірибесі ұлттық экономикада қолданыла алмайды және дайын шешімдер бермейді. Әр державаға әртараптандыру процесін дамытудың жиынтық және тиімді сценарийін табу қажет. Машина жасау саласын дамытудың қазақстандық шарттары айтарлықтай ерекшеленеді және технологиялық жаңғыртуды жүргізуді талап етеді;

5. макроэкономикалық әсерлерге ұшыраған Қазақстан Республикасының машина жасау саласы талданды, оның салдары ел ішінде де, сыртқы нарықтарда да бәсекеге қабілеттіліктің төмендігі болып табылады және жүргізіліп жатқан өзгерістердің нәтижелеріне әртараптандыру процесінің әсер ету дәрежесін бағалаудың әдістемелік ұсынымдары бөлінді және артық электр энергиясын Үшінші елдерге экспорттау және өз елдерін қанағаттандыру мүмкіндігін алу мақсатында ЕАЭО елдерінің электр энергиясының ортақ нарығын ұйымдастыруға мүдделілігі негізделді қажеттіліктер. Қазақстан үшін артықшылығы ел ішіндегі өнеркәсіптік өндірісті кеңейте отырып транзиттік әлеуетті пайдалану болып табылады;

6. ұлттық экономиканы теңгерімді дамыту және жаңғырту жағдайында машина жасаудың өсу бағыттары, атап айтқанда тұтынушыға, беттерге бағдарлау мақсатында Қазақстанның бірнеше өңірінде шағын кәсіпорындарын ұйымдастыру және базалық өндірістер орталығын ұйымдастыру ұсынылды.

Қорғауға шығарылатын негізгі ережелер:

– ғылыми-теориялық ережелер, кәсіпорындарды әртараптандырудың тән белгілері зерттелді және авторлық түсіндіру тұжырымдалды;

– кәсіпорындарды әртараптандыру процесінің тұжырымдамалық негіздері мен теориялық аспектілері зерттелді және машина жасау саласының тартымдылық критерийлері анықталды;

– шет елдердің тәжірибесі мысалында кәсіпорындарды әртараптандыру процесінің даму ерекшеліктері анықталды;

– ЕАЭО елдерінің электр энергиясының ортақ нарығын ұйымдастыруға мүдделілігі негізделді;

– ұлттық экономиканы теңгерімді дамыту және жаңғырту жағдайында машина жасаудың өсу бағыттары әзірленді.

Теориялық маңыздылығы:

Еуразиялық экономикалық одақ құру бірлестікке қатысушы елдердің дамуы үшін үлкен әлеуетке ие. Зерттеуде әзірленген ЕАЭО жағдайында Қазақстанның

машина жасау саласы кәсіпорындарын әртараптандырудың жалпы ғылыми ұсыныстары экономикалардың бәсекеге қабілеттілігін жаңғыртуға және арттыруға, қатысушы елдердің өзара саудасы мен экономикалық ынтымақтастығын кеңейтуге ықпал етеді.

Диссертациялық жұмыста әзірленген нәтижелер машина жасауды дамыту бойынша мемлекеттік даму бағдарламаларын, стратегиялық жоспарлар мен жол картасын әзірлеуге қолдау көрсетеді. ЕАЭО жағдайында Қазақстанның машина жасау саласы кәсіпорындарын әртараптандыру бойынша жұмыста ұсынылған анықтамалар мен әдістемелер ақпараттық базаларды дамытады және одан әрі толықтырады. Сонымен қатар, диссертациялық жұмыстың теориялық-әдістемелік әзірлемелері экономикалық мамандықтардың білім беру бағдарламаларын әзірлеуде, «Ұлттық бәсекеге қабілеттілік», «Нарықтың бәсекеге қабілетті бағалануы және бәсекеге қабілеттілікті басқару», «Өнеркәсіп экономикасы» және т. б. пәндердің оқу-әдістемелік бағдарламаларын дайындауда, сондай-ақ докторлық зерттеудің жекелеген нәтижелерін ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық жобалар бойынша гранттық қаржыландыруға арналған конкурста пайдалануға болады.

Тәжірибелік маңыздылығы. Докторлық диссертацияның тәжірибелік маңыздылығы нәтижелердің келесі жұмыстарда пайдаланылғанына негізделген:

1. технологияларды трансферттеу, отандық машина жасауды дамыту бағдарламаларын іске асыру және жабдықтарды сатып алу және машина жасауды индустрияландыру жобаларын инвестициялау бағдарламаларында;

2. Ақтөбе, Рудный, Теміртау қалаларында және басқа жерлерде инжинирингтік орталықтар мен өндірістік алаңдар ретінде 2020 жылдан басталатын кезеңге арналған авторлық энергетикалық жобаларды іске асыру бағдарламаларын әзірлеу кезінде «Подольск машина жасау зауыты» АҚ (ЗиО) қызметінде;

3. отандық энергетика мен мұнай-газ химиясының шетелдік технологияларға тәуелділігін төмендететін инновациялық әзірлемелерде энергетикалық жабдықтарды дайындаудың 5 бағытына маманданған жабдықтардың номенклатуралық қатарын кеңейту:

- жылу және энергетикалық генерация, газдарды кәдеге жарату;
- мұнай өндіру және өңдеу;
- қоқыс жағу;
- жылу электр станцияларының салқындату жүйелері;
- газды өндіру, сақтау, тасымалдау және өңдеу.

4. «Экономика және Бизнес» факультетінің магистранттары үшін «Қаржы» және «Бағалау» курстарының білім беру бағдарламаларында, сондай-ақ 2019-2020 және 2020-2021 оқу жылдарындағы оқу үрдісінде;

5. келесі жобада: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің 2021-2023 жылдарға арналған ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық жобалар бойынша гранттық қаржыландыруға арналған «Қазақстан Республикасында «төрттік спиралды» енгізу: негізгі бағдарлар, модель және іске асыру тетігі».

Жарияланымдар. Диссертация нәтижелерінің мақұлданымы оның барлық кезеңдерінде жүргізілді, қорытындылар мен нәтижелер келесідей ХҒТК баяндалды: «Global science and innovations 2019: central Asia» 21.01.2018, «Ұлттық инновациялық жүйені қалыптастыру және ҚР экономикасының ғылыми әлеуетін дамыту мәселелері» 21.01.2018, «Қазақстанның жаһандық бәсекеге қабілеттілігі: уақыттың сын –қатерлеріне практикалық жауаптар стратегиясы» 05 - 06.03.2019, «Заманауи кезеңдегі құқық, экономика және білім берудің өзекті мәселелері: теория және практика» 15-16.03.2019, «Мемлекеттік басқару және сандық әлем: синергияны іздеуде» 10.04.2020.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми негізделген ұсынымдары мен ұсыныстары пайдаланылды және енгізілді:

– шикізат өндірістерін әртараптандыру, дағдарысты шаруашылық жағдайында қаржылық-өнеркәсіп топтарын қалыптастыру және дамыту саласындағы «Подольск машина жасау зауыты» АҚ (ЗиО) ағымдағы жұмысында;

– технологияларды трансферттеу, отандық машина жасауды дамыту бағдарламаларын іске асыру және машина жасауда жабдықтар сатып алуға және индустрияландыруға жобаларды инвестициялау жөніндегі «Қазақстан машина жасаушылар одағы» ЗТБ бағдарламаларында;

– «Алматы технологиялық университеті» АҚ оқу үрдісінде студенттерді 6В04106 – Қаржы және 6В04107 — Бағалау мамандықтары бойынша оқыту кезінде.

Диссертация тақырыбы бойынша жалпы көлемі 7 т. п. болатын 11 мақала мен тезис жарияланды, оның ішінде «Correlation Calculation of Forming the Model Energy-Efficient Production» жұмысы Scopus дерекқорының «Industrial Engineering and Management Systems» журналында жарияланды, оның процентилі 2018 жылы Economics, Econometrics and Finance бойынша ҚР БҒМ КОКСОН ұсынған басылымдарда 54, 5 ғылыми жұмыстарға және ҚР ҰҚК жинақтарында 5 мақалаға тең.

ABSTRACT
of the Thesis of a Doctoral Degree (PhD) in 6D050600 specialty - Economics

MURAT MAGAVYANOVICH OSPANOV

**DIVERSIFICATION OF ENTERPRISES OF MACHINE-BUILDING
INDUSTRY OF KAZAKHSTAN IN THE CONDITIONS OF THE EAEU**

Subject of the thesis research. This doctoral thesis explores the issues of diversification of the machine building industry in Kazakhstan in the context of the EEU, ensuring a shift of Kazakhstan's economy away from raw material orientation and contributing to the country's competitiveness by increasing the share of knowledge-intensive and high value-added products in GDP.

At present, the Republic of Kazakhstan (RoK) has launched the processes of the Third Modernization of the Country and is facing the challenge of accelerating qualitative growth of economy and the living standards in the country. The National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 is the continuation of the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2020, which levelled the results of the financial crisis and has stimulated a transition to a diversified sustainable economic growth. Qualitative economic growth must be based on the growth of competitiveness of business and human capital assets, technological modernization, improving the institutional environment and reducing negative human impact on nature.

Diversification of enterprises is an essential area for modernization of the domestic economy, which is a contradictory process of the development of the national economy, dominated by the production and export of raw materials. The machine building industry is the basic direction of diversification of enterprises. The core of the development was not to lose the capacity it had built up, but organization of a unified network of the country's industry and creation of the required transportation, energy and industry infrastructure for the development of enterprises and business.

The Kazakhstani machine building industry has systemic issues connected with both an insufficient level of investment attractiveness of the industry, a low level of competitiveness of products on domestic and foreign markets, lack of qualified human resources, and such issues as: lack of enterprises of high-alloy and heat-resistant steel, wear of equipment, which are the factors of insufficient loading of enterprises. This paper studies the state of the machine building complex of RoK, identifies the problems and offers directions for the development of the industry.

Purpose of the research. The purpose of this paper is development of theoretical and methodological as well as practical recommendations on diversification of enterprises of machine building industry in Kazakhstan and increasing their competitiveness in the context of the EEU.

Research tasks:

– to research prerequisites and theoretical grounds of enterprises diversification formation, identifying its main components;

– to investigate the peculiarity of diversification of enterprises in the conditions of integration of the EAEU countries with the definition of the main components and structural changes;

– to analyze parameters of enterprise diversification development and assess the extent of its impact on the results of transformations and competitiveness of the machine building industry in Kazakhstan;

– to justify organizational bases and approaches for rationalizing the production processes in the machine building industry and to provide a methodological evaluation of interrelation of development factors under conditions of integration;

– to assess system and structural transformations in the development of energy efficient enterprise model, taking into account their contribution to its modernization processes;

– to develop forecast scenarios for the growth of the machine building industry under conditions of integration and balanced development of the national economy.

The research object is the enterprises of machine building sector in Kazakhstan.

The research subject is the regularities and trends in the development of the process of diversification of enterprises of the machine-building industry of Kazakhstan in the conditions of the EAEU.

The theoretical and methodological basis are the papers of national and foreign scientists in the field of economic theory, economy and management, taxation, finance and rights on enterprise diversification issues. The research uses papers aimed at solving general theoretical issues of functioning and management of the process of machine building enterprises diversification that are of scientific, methodological and applied nature, as well as materials of scientific conferences and seminars. The information base is composed of legislative acts, instructive and other regulatory documents, statistical and analytical materials of the Statistics Agency of the RoK, scientific journals, materials of periodical and economic press.

The research methodology is based on the use of dialectical logic, complex and systemic approaches. During the research, general scientific approaches and methods have been applied: comparative, analysis and synthesis, system-subject, grouping methods, comparison methods, expert assessment and others, according to which the comprehension of the process of machine building enterprises diversification under the conditions of integration allows for formation of causal relationships as well as analysis of the variability of economic processes. When developing conceptual framework for enterprises diversification, the author proceeded from the need to study and use achievements of world science and foreign experience, adapted to the specifics of the Kazakhstani economy.

Scientific novelty of the research:

1. the characteristic features are clarified and the author's interpretation of the category «diversification of enterprises» is formulated, taking into account not only the long-term and stable increase in quantitative parameters, but also the improvement of the quality of enterprises based on the intensive use of new factors, such as: digitalization, time-management, the introduction of «smart systems», the efficiency of management of industry resources, increasing environmental requirements enterprises;

2. the conceptual foundations and theoretical aspects of the process of diversification of enterprises in the conditions of its new quality are substantiated, with the allocation of their goal-setting, and as a result of their comparison, the criteria of attractiveness of the industry are determined - the criteria of «costs of entering the industry», the criteria of additional benefits justifying the possible actions of the company;

3. the features of the development of the process of diversification of enterprises are identified and summarized on the example of the experience of foreign countries, which showed that there is a lot in common in the policy of states, but there were solutions to different tasks, such as Japan's attention was paid to the restoration of industry after the war; stimulating the policy of industrialization of agriculture by agrarian countries – China, India and South Korea. Therefore, some countries were based on the public sector, others relied on the private sector;

4. the experience of foreign countries has shown that it is justified that the experience of diversification of enterprises of foreign countries cannot be applied in the national economy and does not provide ready-made solutions. It is necessary to find a cumulative and effective scenario for the development of the diversification process for each Power separately. Kazakhstan's conditions for the development of the machine-building industry are significantly different and require technological modernization;

5. The machine-building industry of the Republic of Kazakhstan, which is subject to macroeconomic impacts, resulting in low competitiveness both within the country and in foreign markets, is analyzed, methodological recommendations for assessing the degree of influence of the diversification process on the results of the changes carried out are highlighted, and the interest of the EAEU countries in organizing a common electricity market in order to be able to export surplus electricity to third countries and satisfy your own needs. The advantage for Kazakhstan is the use of transit potential by expanding industrial production within the country;

6. the directions of machine-building growth in the conditions of balanced development and modernization of the national economy are proposed, in particular, the organization of mini-foundries and the organization of the center of basic production in several regions of Kazakhstan in order to focus on the consumer, pages.

Highlights submitted for defense:

– the scientific and theoretical provisions, characteristic features of diversification of enterprises are investigated and the author's interpretation is formulated;

– the conceptual foundations and theoretical aspects of the process of diversification of enterprises have been studied and criteria for the attractiveness of the machine-building industry have been determined;

– the peculiarities of the development of the process of diversification of enterprises on the example of the experience of foreign countries are revealed;

– the interest of the EAEU countries in the organization of a common electricity market is justified;

– the directions of mechanical engineering growth in the conditions of balanced development and modernization of the national economy have been developed

Theoretical significance:

Formation of the Eurasian Economic Union has a great potential for the development of its member states. The general scientific ideas of enterprises diversification of the machine building industry in Kazakhstan in the context of the EEU developed in the research contribute to the modernization and growth of competitiveness of economies, expansion of mutual trade and economic cooperation of the member states.

The results developed in the thesis research provide support in the development of state development programs, strategic plans and a roadmap on machine building development. The definitions and methodologies presented in this paper on enterprises diversification of the machine building industry in Kazakhstan in the context of the EEU develop and further complement the information bases. In addition, theoretical and methodological developments of the thesis research can be used in the development of the curricula of economic specialties, preparation of teaching programs of disciplines such as National Competitiveness, Competitive Market Assessment and Competitiveness Management, Industrial Economics, etc. for economic specialties, as well as individual results of doctoral research can be used in competition for grant funding for scientific and (or) scientific and technical projects.

Practical significance. The practical significance of the doctoral thesis lies in the fact that the results have been used in the following:

1. Technology transfer programs, implementation of domestic machine building industry development programs and investment of projects in the acquisition of equipment and industrialization of machine building area.

2. Activity of Podolsk Machine-Building Plant JSC (ZiO) when developing programs of implementation of author's energy projects for the period from 2020 in Aktobe, Rudniy, and Temirtau cities and other places of both engineering centers and production sites;

3. Innovative developments that reduce the dependence of the domestic energy sector and oil and gas chemistry on foreign technologies, expanding the range of equipment, specializing in 5 areas of energy equipment manufacturing:

- heat and power generation, gas utilization;
- oil production and refining;
- waste incineration;
- cooling systems for thermal power plants;
- gas production, storage, transportation and processing.

4. Curricula of Finances and Assessment courses for Master's students of the Faculty of Economics and Business, as well as in the educational process in 2019-2020 and 2020-2021;

5. In the project: 'Introduction of the "quadruple helix" in the Republic of Kazakhstan: key benchmarks, model and implementation mechanism' for grant funding for scientific and (or) scientific-technical project for 2021-2023 of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

Publications. The results of the thesis have been validated at all its stages and the conclusions and results have been presented at international scientific conferences, such as: Global Science and Innovations 2019: Central Asia on 21.01.2018, Problems of Establishing the National Innovation System and Developing the Scientific Potential of

the Economy of RoK on 21.01.2018, Kazakhstan's Global Competitiveness: A Strategy for Practical Responses to the Challenges of Time on 05-06.03.2019, Current Problems of Law, Economics and Education at the Present Stage: Theory and Practice on 15-16.03.2019, Public Management and the Digital World: Looking for Synergies on 10.04.2020.

Scientifically justified proposals and recommendations of the thesis research were used and introduced in the following:

- in the ongoing work of Podolsk Machine-Building Plant JSC (ZiO) in the field of diversification of raw material production, formation and development of financial and industrial groups in the context of crisis management;

- in the programs of the Union of Machine Builders of Kazakhstan Association of Legal Entities on technology transfer, implementation of development programs for domestic machine building industry and investment projects in equipment acquisition and industrialization in the machine building industry;

- in curricula of Almaty Technology University JSC in the training of students in 6B04106 specialty - Finance and 6B04107 specialty - Assessment.

Eleven articles and theses have been published on the topic of the thesis, totaling 7 printed sheets, including 'Correlation Calculation of Forming the Model Energy-Efficient Production' published in *Industrial Engineering and Management Systems* journal of Scopus database, the percentile of which in 2018 on Economics, Econometrics and Finance equals 54; five research papers in the publications recommended by the CQAES MES RoK (Committee on Quality Assurance in the field of Education and Science under the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan) and five articles in the collections of the international scientific conferences of RoK.